

Typy implikácií a ich opodstatnenosť v slovenských zákonoch. Stavba slovenskej legislatívnej vety

EVA ČULENOVÁ (BANSKÁ BYSTRICA)

1. Vzťah situačného kontextu, skúsenostného komplexu a témy na ploche slovenskej legislatívnej vety

F. Miko (Miko, 1970, s. 14) uvádza, že veta je vždy vsadená do určitého mimojazykového kontextu (my ho nazývame situačný kontext), v ktorom sa nachádza aj podávateľ informácie. Podávateľ však musí viesť tento kontext situácie aspoň špecifikovať, pričom pracuje aj so svojim skúsenostným komplexom. Podľa F. Miku je „*skúsenostný komplex súhrn skúseností, predstáv, myšlienok, citov, záujmov a podnetov, ktoré tvoria vo vedomí človeka istý celok a ktoré sú podkladom pre komunikáciu, t. j. pre vytvorenie jazykového prejavu. Skúsenostný komplex je výberovou základňou pre konkrétny text, determinuje rozsah, v ktorom sa môže daný text realizovať... komunikačný výber ... určí, ktoré fakty zo skúsenostného komplexu prichádzajú do úvahy... ide o proces, ktorý by sme mohli nazvať tematizáciou skúsenostného komplexu. Pri tematizácii sa vybraná časť skúsenostného komplexu mení na tému, t. j. na konkrétny sled tematických jednotiek, motívov. Tematizácia zahrnuje v sebe selekciu motívov, ich stváranie... a ich lineárne zaradenie... Tematický a jazykový plán v texte nie sú vo vzťahu prostého priradenia. Obidva plány sa bezprostredne dotýkajú oblasti vety. Veta je vyjadrením motívu, elementárnej jednotky témy.*“ (Miko, 1970, s. 14, 15)

Situačný kontext slovenských zákonov tvoria konkrétne situácie, ktoré sú spoločenské, právne zákony nútené riešiť. Často však ide o fiktívne situácie, ktoré môžu v praxi nastať. Každá právna situácia však disponuje osobitosťami, ktoré ju predurčujú k špecifickému riešeniu, prípadne ku komplexu riešení. Tvorcovia zákonov disponujú každý svojim skúsenostným komplexom, z ktorého sú nútení selektovať relevantné fakty, tematizovať. Legislatívne texty sa realizujú výlučne v písanej podobe, apli-

kované sú však výlučne v bežnej, živej praxi. Tento fakt sa stáva neuralgickým miestom aj pri tvorbe jazykového prejavu (daného zákona). Písané zákony sú priestorovo obmedzované, jazykovo určené, pričom sú zároveň nútené veľmi konkrétne a podrobne opísať situáciu, ktorá sa následne v danom zákone rieši, je veľmi náročné vytvoriť daný text. Ďalším sťažujúcim faktorom je fakt, že:

- a) právna situácia a skúsenostný komplex autorov môže mať rozdielny rozsah, preto treba citlivo a zodpovedne tematizovať;
- b) prax vyžaduje, aby jednotlivé vety v zákonoch samostatne slúžili ako odvolávací, prípadne aplikačný pracovný materiál, preto je potrebné danú právnu situáciu „stlačiť“, tematizovať, následne vyjadriť riešenie na ploche jednej vety/ jedného zákona zloženého v podstate z obmedzeného počtu viet;
- c) na ploche jedného zákona (prípadne aj jednej vety) sa rieši jedna téma.

Z týchto dôvodov je veľmi potrebné vybudovať vetu tak, aby:

1. presne opisovala situáciu
2. jednoznačne vyjadrila riešenie a sankciu
3. rátať aj s alternatívami danej situácie.

Uvedeným problémom sa zaoberajú aj právni teoretici, no mal by byť aj predmetom analýzy lingvistov.

2. Generatívna koncepcia legislatívnej vety

Ak chceme aplikovať Chomského analytický model vety (Miko, 1970, s. 22), treba konštatovať, že prvou inšinciou je abstraktná, ešte nerealizovaná predstava vety – symbol, teda samotnému tvoreniu/ analýze vety predchádza predstava myšlienky (hypotézy – situácie, podmienky, okolnosti; dispozícia – všeobecný regulatív, riešenia, sankcie). (Termíny podľa: Knapp – Holländer, 1989, s. 209) a jej perspektívne zhmotnenie do formy. Ďalej sa veta rozkladá na elementárnu dvojicu syntaktických kategórií – subjekt a predikát. Od nich sa odvíjajú sprostredkujúce kategórie – syntagmy. Právny jazyk je formalizovaný jazyk, preto má precízna tvorba syntagiem rozhodujúcu úlohu najmä z hľadiska transparentného „uloženia“ veľkého množstva informácií (o ktorých sme hovorili v kap. 1) V procese tvorby/ analýzy legislatívnych viet sa uplatňujú aj obsadzovacie vzťahy, vo veľmi širokom chápaní v jazyku logiky označované ako pre-

menné. Pri opise legislatívnej vety však nevystačíme len s jednoduchými (formačnými) pravidlami, pretože (ako sme spomínali) práve vo formalizovanom právnom jazyku s náročnou úlohou je vysoké percento výskytu kondenzovaných viet (ktoré prešli skrátením), teda transformovaných viet-prvkov. Takáto veta sa chápe v rámci tzv. matricovej vety, ktorej vetným členom sa prvok stáva po svojej transformácii.

Pri analýze legislatívnej vety je z hľadiska analýzy prirodzeného jazyka evidentne potrebné uplatňovať generatívnu koncepciu, avšak ak berieme do úvahy, že právne vety sú výsledkom formalizovaného (umelého) jazyka, je potrebné siahnuť aj po logických pravidlách. Napr. na niektoré syntagmy sa totiž môžeme pozeráť ako na predikáty, prípadne aj ako na výrokové premenné (tento problém je riešený v príspevku na Medzinárodnom kolokviu mladých jazykovedcov v Tajove z 7.- 9. 12. 2005). V tomto príspevku sa sústreďme na reprezentatívnu stavbu slovenskej legislatívnej vety v Obchodnom zákonníku – na implikácie budované prostredníctvom spojok ak – tak. Implikácie sme zvolili preto, že: a) je možné exemplárne ich podrobiť aj generatívnej analýze; b) implikácie tvoria väčšinu viet v Obchodnom zákonníku; c) najprehľadnejšie zhmotňujú štruktúru právnej normy (hypotéza – dispozícia – sankcia).

3. Implikácie a slovenská legislatívna veta

Naše výskumy potvrdili hypotézu, že prevažnú väčšinu viet v legislatíve tvoria súvetia.

Typ vety	Percentuálny výskyt
Jednoduchá veta	15,28%
Jednoduché súvetie	29,17%
Zložené súvetie (3 vety)	27,78%
Zložené súvetie (viac ako 3 vety)	27,78%, pričom presne 50% tvoria súvetia zložené z 5 a 6 viet; vyskytujú sa však aj dlhšie súvetia, konkrétne z 8 viet

3. 1 Obsahová a logická štruktúra legislatívnej vety

Vysoký výskyt súvetí v legislatívnych textoch zapríčiňuje požiadavka jednoznačne, objektívne a čo najpresnejšie opísať danú situáciu, riešiť ju a stanoviť sankcie. Legislatívna veta teda musí odrážať logickú štruktúru právnych noriem, t. j.: „... *hypotézu (podmienky, za splnenia ktorých začne pôsobiť všeobecne záväzné pravidlo správania), dispozíciu (všeobecný regulatív) a sankciu (právne dôsledky nesplnenia dispozície).*“ (Knapp – Holländer, 1989, s. 211) Legislatívna veta zároveň pozostáva z týchto komponentov:

- a) **konateľ situácie**, ktorý ju spôsobí (napr. opatrovateľ nejakej uloženej veci, ukladateľ, nájomník, objednávateľ atď.);
- b) **zasahovaná osoba** - osoba, ktorá je situáciou zasiahnutá (ten, ktorému sa ublížilo alebo ktorý je povinný niečo vykonať);
- c) **povinnosť**, ktorá sa má/ nesmie vykonať;
- d) **vysvetlenie momentálneho stavu situácie**.

Z týchto dôvodov možno konštatovať, že množstvo a náročnosť informácií spôsobuje zvýšené používanie súvetia. Keďže sa v zákonoch materializujú právne normy s uvedenou štruktúrou, predpokladali sme, že sa vo zvýšenej miere budú vyskytovať podmienkové súvetia, čo sa pri analýze Obchodného zákonníka aj potvrdilo. Podmienkové súvetia v jazyku logiky nazývame aj (všeobecne povedané) implikáciami.

3.2 Implikácie a ich typy

Implikácia je jeden z druhov molekulárnych výrokov. Pod pojmom **molekulárne (zložené) výroky** chápeme zreťazenie atomárnych výrokov pomocou výrokových spojok. Implikácia je molekulárny výrok vzniknutý spojkami **ak – tak** (\rightarrow). Vyjadruje teda podmienku, za ktorej nastáva určitý účinok. Jej problematickosť spočíva v tom, že význam, ktorý má implikácia v logike, predstavuje iba jeden z viacerých významov. V ktorých sa používa v prirodzenom jazyku, pričom dokonca mnohé významy splývajú alebo sa prekrývajú. (Cmorej, 2001, s. 63)

Implikácia sa skladá z 3 členov:

1. **antecedent, implikans** = predný člen, ľavá, podmieňujúca časť
2. **konzekvent, implikát** = zadný člen, pravá, podmienená časť
3. **logický funktor** = logická spojka **ak – tak**.

Implikácia sa podľa Knappa – Holländera (1989, s. 112) v právnom myslení používa vtedy, keď sa skúma príčinná súvislosť, vzťah právneho dôvodu a právneho následku a pod.

P. Cmorej konštatuje, že „... v prirodzenom jazyku spojkou ak – tak... vyjadrujeme nielen

1. materiálnu implikáciu, ale aj
2. logické vyplývanie (ak A, tak B, z toho, že A, vyplýva to, že B)
3. kauzálnu implikáciu, pri ktorej ak A, tak B znamená to, že A zapríčiňuje ... B)
4. časovú následnosť („Ak teraz je apríl, tak o mesiac bude máj.“) a pravdepodobne aj
5. iné významy.“ (Cmorej, 2001, s. 65)

Na základe svojho charakteru rozdeľujeme implikácie na:

- a) **dostatočné podmienky (implikácie)**
- b) **nutné podmienky (replikácie)**
- c) **nutné a zároveň dostatočné podmienky (ekvivalencia).** (Klasifikácia podľa Knappa – Holländera, 1989, s. 112 – 115)

a) dostatočné podmienky – implikácie

Podľa Knappa – Holländera (1989, s. 112) je podmienka vo vzťahu k určitému následku dostatočná vtedy a len vtedy, ak sama stačí na to, aby ho spôsobila, aby sa stala jeho príčinou alebo dôvodom, ak teda vždy ak p, tak q ($p \rightarrow q$).

P	q	$p \rightarrow q$
1	1	1
1	0	0
0	1	1
0	0	1

b) replikácie – podmienka je vo vzťahu k určitému následku nevyhnutná len vtedy, ak by následok bez nej nenastal (ide teda o opačný smer implikácie).

p	q	$p \leftarrow q$
1	1	1

1	0	1
0	1	0
0	0	1

c) **ekvivalencia** – nutné a zároveň dostatočné podmienky. Je to podmienka, ktorá vždy spôsobuje daný následok a spôsobuje ho len ona. Ide o obojsmernú implikáciu.

p	q	$p \leftrightarrow q$
1	1	1
1	0	1
0	1	0
0	0	1

3.3 Implikácie v slovenských zákonoch

Štatistika výskytu jednotlivých typov implikácií v Obchodnom zákonníku ukázala nasledovné údaje:

	dostat. implikácia $p \rightarrow q$	replikácia $p \leftarrow q$	ekvivalencia $p \leftrightarrow q$
Výskyt v %	58,75%	31,52%	9,73%

Údaje ukázali, že najväčšie percento výskytu v Obchodnom zákonníku zaznamenáva dostatočná implikácia, teda jednosmerný podmienkový súd. Vzhľadom na charakter zákonov bolo možné tento výsledok predpokladať, pretože jednosmerná implikácia dokáže jednoduchým spôsobom zabezpečiť:

- časovú následnosť dejov a situácií, čo korešponduje s logickou štruktúrou právnej normy
- jednoznačnosť daného zákona a jeho podmienok.

Prevažna dostatočnej implikácie ďalej poukazuje aj na fakt, že takmer rovnaké percento dosahuje výskyt súvetí začínajúcich podmienkovou spojkou *ak*.

Na základe našich doterajších skúmaní legislatívnych viet možno konštatovať, že veľmi často sa implikácie vyskytujú v zret'azení s inými implikáciami, disjunkciami a konjunkciami, pričom sa vždy dodržiava logická a časová následnosť jednotlivých výrokov.

Pr. č.1

(a) Ak čas plnenia nie je v zmluve určený, (b) je veriteľ oprávnený požadovať plnenie záväzku ihneď po uzavretí zmluvy a (c) dlžník je povinný záväzok splniť bez zbytočného odkladu po tom, čo ho (d) veriteľ o plnenie požiadal. (Z. č. 513/1991 Zb., § 340, ods. (2))

Jednoduchý zápis: $a \rightarrow (b \& c) \leftarrow d$

Evidentne ide o implikácie, ktoré implikujú konjunkciu. V prípade *a* ide o dostatočnú implikáciu, v prípade *d* ide o replikáciu. Časová následnosť jednotlivých viet v zloženom súvetí je veľmi dodržaná, a hoci by sme mohli zrealizovať tranzit jednotlivých komponentov súvetia, zdá sa, že takéto podoba súvetia je z logického i časového aspektu najvhodnejšia.

Pr. č. 2

Ak omeškanie dlžníka alebo veriteľa znamená podstatné porušenie jeho zmluvnej povinnosti (a), je druhá strana oprávnená od zmluvy odstúpiť (b), ak to oznámi strane v omeškaní bez zbytočného odkladu (c) po tom, čo sa o tomto porušení dozvedela (d). (Z. č. 513/1991 Zb., § 345, ods. (1))

Jednoduchý zápis:

$(a \rightarrow (b \leftarrow c)) \leftarrow d$

Toto súvetie sa zdá pomerne zložito skonštruované a ak by sme chceli dodržať časovú následnosť, zoradili by sme jednotlivé vety v tomto poradí: 1.d, 2. a, 3.c, 4.b. Vtedy by sme použili aj dostatočnú implikáciu: $d \rightarrow a \rightarrow c \rightarrow b$, pričom by sa význam súvetia nezmenil. Centrom súvetia je však pomenovanie strán (druhá strana, strana v omeškaní). Keďže veta nepoužíva špecifickú terminológiu pre tieto zmluvné strany, mohlo by pri inom postupe dôjsť k neprehľadnému pomenovaniu zúčastnených strán, čo by možno znamenalo kolaps tohto paragrafu.

Pr. č. 3

Pri plnení peňažného záväzku sa započíta platenie najprv na úroky(a) a potom na istinu(b), ak dlžník neurčí inak (c). (Z. č. 513/1991 Zb., § 330, ods. (2))

Jednoduchý zápis:

$(a \& b) \leftarrow c$

Ide o jednoduchú replikáciu, ktorá implikuje určitú konjunkciu. Súvetie je v podstate konštruované logicky, pretože primárnu úlohu tu zohráva spôsob plnenia peňažného záväzku, na ktorý nadväzuje ďalšia možná alternatíva. Z formálneho hľadiska by však súvetie mohlo vyzeráť aj takto: $c \rightarrow (a \& b)$.

Pr. č. 4

Ak strana oprávnená požadovať plnenie zmluvnej povinnosti druhej strany oznámi, že na splnení tejto povinnosti trvá (a), alebo ak nevyužije včas právo odstúpiť od zmluvy podľa odseku 1(b), je oprávnená odstúpiť od zmluvy len spôsobom ustanoveným pre nepodstatné porušenie zmluvnej povinnosti (c); ak pre dodatočné plnenie určí lehotu (d), vzniká jej právo odstúpiť od zmluvy po uplynutí tejto lehoty (e). (Z. č. 513/1991 Zb., § 345, ods. (3))

Jednoduchý zápis:

$(a \vee b) \rightarrow c \& (d \rightarrow e)$

(znak \vee značí disjunkciu prostredníctvom nevyučujúceho sa buď – alebo.)

Súvetie je logicky a transparentne konštruované, pretože na jeho začiatku stojí disjunkcia (teda hypotézy - podmienky, za ktorých sa môže následne konať), nasleduje riešenie danej situácie (dispozícia). Na túto konštrukciu sa konjunktívne jednoducho napája ďalšia alternatívna implikácia. Zdá sa, že ani z lingvistického hľadiska nie je potrebné meniť na tomto súvetí nič.

Záver

Naše ukážky sa snažili ukázať reprezentatívne spojenia s implikáciami. Hoci by sme ich mohli ponúknuť viac, v podstate aj v iných súvetiach uvidíme podobné prípady. Konštrukciu legislatívnej vety by sme mohli analyzovať aj oveľa podrobnejšie, na základe uvedených jednoduchých analýz možno konštatovať, že vzhľadom na jej formalizovaný jazyk je potrebné legislatívnu vetu všimnúť si ako logickú štruktúru, pričom je mimoriadne potrebný aj logický pohľad.

Literatúra

- Cmorej, Pavel: *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky*. IRIS: Bratislava 2001, 142 s. ISBN 80-89018-19-X
- Knapp, Viktor – Holländer, Martin a kol.: *Právne myslenie a logika*. Obzor : Bratislava 1989, 352 s., ISBN 80-215-0007-7
- Miko, F.: *Text a štýl*. Smena, Bratislava 1970
- Zákon č. 513/1991 Zb., OBCHODNÝ ZÁKONNÍK. In: *Zákony II/2003*. Úplné znenia zákonov z obchodného a občianskeho práva a súvisiace predpisy platné k 1.1. 2003. Poradca, s. r. o. Žilina, 616 s. ISBN 1335-1583

